

VÝŽIVOVÝ PROBLÉM A ZEMĚDĚLSTVÍ

FOOD PROBLEM AND AGRICULTURE

Zbyněk Kuna

Anotace:

Autor si všímá potravinového problému světa ve vazbě na zemědělství. Pozornost věnuje rozvojovým zemím. Hlavní odpovědnost za budoucí vývoj přisuzuje vyspělým zemím a mezinárodním institucím. Poznatky uváděné v článku vyplývají z řešení institucionálního výzkumného záměru MSM 411100013 „Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských agrárních struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje.“

Klíčová slova:

potravinový problém – podvýživa – rozvojové země – zemědělství - FAO

Abstract:

Author mentions world food problem in relations to agriculture. He thinks about developing countries. Main responsibility for the future development he gives to the developed countries and to the international institutions. Pieces of knowledge mentioned in the article result from the solution of the institutional research intention MSM 411100013.

Keywords:

food problem – malnutrition – developing countries – agriculture – FAO

I. ÚVOD

Jedním ze základních globálních problémů současné doby je hlad a podvýživa v rozvojových zemích. Tento fakt ostře kontrastuje s dosaženou technickou úrovní civilizace počátku 21. století, zahrnuje však v sobě řadu vlivů spjatých s historickým, kulturním a demografickým vývojem, jakož i s aspekty politickými. Je krutou ironií, že zatímco některé země mají potíže s nadvýrobou, v jiných regionech lidé umírají na důsledky podvýživy. Vyspělé země, kde žije zhruba 15% světové populace, vyrábějí na 32% světové produkce obilí, bezmála 40% světové produkce masa (bez ryb) a více než 43% světové produkce mléka, přebytky se však jen obtížně dostávají k nejpotřebnějším.

II. CÍLE A METODY

Cílem příspěvku je zevrubná analýza potravinového problému, zejména ve vztahu k rozvojovým zemím, s naznačením určitých možností řešení. Statistické údaje pocházejí ze zdrojů OSN, respektive přidružených institucí (FAO - Food and Agriculture Organization of the United Nations, Světová banka, apod.). Některé informace byly převzaty i ze zpravodajství ČTK.

V různé míře byly použity metody analýzy, syntézy a komparace.

III. VÝSLEDKY A DISKUSE

Organizace OSN pro zemědělství a výživu (FAO) ve své zprávě z 11.9.2001 upozornila na

zhoršující se situaci v oblasti potravinové bezpečnosti a to v celosvětovém měřítku. Jak uvedl Jacques Diouf, generální ředitel FAO: „Sucho, záplavy, cyklóny a zemětřesení, které v uplynulých měsících zasáhly různé oblasti světa, nám připomněly, jak jsou zemědělská výroba i potravinová bezpečnost křehké a snadno zranitelné přírodními kalamitami.“^x FAO nyní odhaduje, že ve světě žije 826 miliónů trvale podvyživených lidí, tedy cca 13% světové populace. Podrobnější údaje, které se týkají situace v rozvojových zemích, přináší tabulky č.1 a č.2.

Tabulka č.1: Výskyt podvýživy v rozvojových zemích (v % populace)

Region/období	1969/1971+	1979/1981+	1990/1992+	1995/1997+	2015++	2030++
RZ	37	29	20	18	10	6
- subsaharská Afrika	34	36	34	33	22	15
- Blízký vých.a sev.Afrika	25	9	8	9	8	6
- Lat.Amerika a Karibik	19	13	13	11	7	5
- východní Asie	43	29	17	13	17	4
- jižní Asie	37	38	26	23	10	4

Poznámky: + průměr let, ++ odhad FAO

Pramen: Agricultural Towards 2015/2030 – Technical interim report, FAO, Rome, 2000

Tabulka č.2: Výskyt podvýživy v rozvojových zemích (milióny osob)

Region/období	1969/1971+	1979/1981+	1990/1992+	1995/1997+	2015++	2030++
RZ	959	937	828	790	576	401
- subsaharská Afrika	88	125	162	180	184	165
- Blízký vých. a sev.Afrika	45	22	25	33	38	35
- Lat.Amerika a Karibik	54	46	59	53	45	32
- východní Asie	504	406	283	240	144	86
- jižní Asie	267	337	299	284	165	82

Poznámky: + průměr let, ++ odhad FAO

Pramen: Agricultural Towards 2015/2030 – Technical interim report, FAO, Rome, 2000

Navzdory růstu globálního bohatství a revolučním technologickým změnám, počet lidí, kteří žijí na samé hranici chudoby, je stále značný. Podle „Zprávy o rozvoji světa“, kterou Světová banka zveřejnila při příležitosti svého pražského zasedání, průměrný příjem nižší než 1 USD na den se týká 1,2 miliardy lidí (viz tabulka č. 3). Nejvýše se 2 USD denně přitom přežívá 2,8 miliardy lidí. Nedostatkem jídla trpí téměř polovina dětí z chudých zemí.

Tabulka č.3: Lidé s denním příjmem pod 1 USD (1998)

Region	Počet lidí (mil.)	%
Jižní Asie	522,0	43,5
Subsaharská Afrika	291,6	24,3
Východní Asie a Tichomoří	278,4	23,2
Latinská Amerika a Karibská oblast	78,0	6,5
Evropa a Střední Asie	24,0	2,0
Blízký východ a severní Afrika	6,0	0,5
CELKEM	1200,0	100,0

Pramen: World Bank

Římský summit FAO (listopad 1996) deklaroval snahu zmírnit chudobu a podvýživu v zemích třetího světa s cílem snížit počet podvyživených na polovinu, tj. na 400 miliónů, do roku 2015. V podstatě totéž zahrnuly do svých priorit i Mezinárodní měnový fond a Světová banka. Vyvstává tak naléhavost rozvoje agrárního sektoru, skladování, zpracování a

^x ČTK, 11.9.2001 (www.agris.cz)

distribuce potravin, venkovské infrastruktury, ochrany životního prostředí a dalších náležitostí v zemích, které potravinové deficity mají.

Zemědělská výroba má bezesporu pro většinu rozvojových zemí klíčový význam. Pochopitelně, že existují státy, jejichž ekonomika je postavena na těžbě a zpracování nerostných surovin, tranzitních a dopravních službách, cestovním ruchu či některých odvětvích průmyslu, zemědělství však zřídka kdy ustupuje zcela do pozadí. A není-li to u surovinových (např. ropných) zemí právě existenční nutnost, hrají tu vždy roli ještě ohledy politické (strategické). Potraviny jsou nenahraditelné a přílišná závislost na dovozech ze zahraničí vnáší do výhledových perspektiv zemí nejistotu. Při značné nesourodosti zemí třetího světa je jistě možné se setkat i s některými protichůdnostmi, v zásadě je však možné říci, že ve většině zemí je zemědělství odvětvím klíčovým.

Podle organizace FAO vzrostla produkce potravin na celém světě v roce 2003 v porovnání s průměrem let 1989-1991 o 32,0 %. Pokud jde o rozvojové regiony, v samotné Africe to bylo o 37,4 %, v Jižní Americe o 59,9 % a v Asii (ve všech sledovaných oblastech) vždy o více než 37%. Je to patrné i z příložené tabulky č.4.

Tabulka č.4: Vývoj produkce potravin (báze 1989-1991=100)

1989-1991 = 100	1999	2001	2003
Svět celkem	124,2	127,9	132,0
Afrika	130,3	133,9	137,4
- subsaharská Afrika	131,9	137,1	139,6
Jihovýchodní a východní Asie (-)	127,3	135,4	141,6
Jižní Asie	131,6	133,9	137,3
Blízký východ (+)	131,7	133,6	142,2
Latinská Amerika a Karibská oblast	135,5	141,9	153,1
- Jižní Amerika	139,9	145,8	159,9
- Karibská oblast	89,2	99,2	99,5
RZ Oceánie	114,2	111,3	112,5
LDC státy	128,9	137,5	139,9

Poznámky: (-) bez ČLR, Japonska a Tchaj-wanu

(+) bez Izraele a zakavkazských republik

Zdroj: FAO

Tyto údaje však nejsou zcela směrodatné, neboť nerespektují populační růst. Jak ukazuje tabulka č.5, produkce potravin na obyvatele v uvedené periodě vzrostla v celosvětovém měřítku v průměru pouze o 10,2 % při značných rozdílech mezi jednotlivými regiony. Nejrychlejším tempem rostla produkce potravin na obyvatele v Jižní Americe (nárůst o 30,4 %), ovšem při pokračující devastaci tropických lesů, a v jihovýchodní a východní Asii. Komplikovanější situace je v Africe, kde po dlouhodobém poklesu (70. a 80. léta dvacátého století) se v 90. letech situace zhruba stabilizovala.

Zdroje dalšího růstu zemědělské výroby rozšiřováním ploch orné půdy jsou velmi omezené. V rozvojových zemích má tento extenzivní způsob zvyšování zemědělské produkce dalekosáhlé záporné důsledky. Mýcení tropických lesů, stejně jako porostů na svažitých pozemcích, vede pouze dočasně k růstu produkce. Na obnažených plochách se šíří polopouště a pouště. Stejně tak přehnané spásání přirozených pastvin znamená následnou devastaci půdy.

Základní a téměř jedinou cestou zvyšování produkce je intenzifikace zemědělství na dosud využívaných plochách. Srovnáme-li průměrnou úroveň hektarových výnosů základních plodin a užitkovost hospodářských zvířat v rozvojových a hospodářsky vyspělých zemích, vyniknou rezervy možného růstu. Svůj význam by mělo i snižování ztrát na již vyrobené produkci (sklady, doprava, zpracovatelské závody apod.).

Některé rozvojové země zaznamenaly úspěchy při uskutečňování tzv. "zelené revoluce". Začaly používat více hnojiv, pokoušejí se uplatnit modernější agrotechnické postupy, výnosnější odrůdy plodin, rozšiřují závlahy. V mnoha zemích se však "zelená revoluce" zastavila na půli cesty pro nedostatek investičních prostředků. Projevily se též některé záporné vlivy, jako jsou zvýšené nároky na dovoz výrobních prostředků (techniky, hnojiv, chemikálií) či uvolňování venkovských pracovních sil bez zajištění vhodného zaměstnání mimo zemědělství. Přehlédnout nelze ani fakt, že se v minulosti v rozvojových zemích nevhodně uplatnily odrůdy plodin vyšlechtěných pro podmínky mírného pásma a v rozdílných klimatických poměrech tropů a subtropů se minuly účinkem.

Rozvoj zemědělské produkce cestou intenzifikace je v rozvojových zemích nesmírně složitým a náročným procesem jak z hlediska materiálového, tak i kádrového. V programech a projektech rozvoje zemědělství každé země jsou stanoveny určité priority, jejichž prosazení často vážně kvůli nedostatku kvalifikovaných lidí, technických prostředků, finančních zdrojů i zastaralé agrární struktuře. Navíc se mnohdy jedná o prostředí despotických a totalitních režimů, s korupcí a polofeudálními vztahy.

Je nepochybné, že řešení potravinového problému rozvojových zemí se neobejde bez soustavné pomoci hospodářsky vyspělých zemí. Tzv. potravinová pomoc představuje sice významný příspěvek v dobách nejvyšší nouze (v minulosti například oblast Sahelu, Etiopie, Bangladéš, Somálsko, Rwanda atd.), má však jen časově omezený rámec. Podstatné přispění spočívá především v dlouhodobé a účinné podpoře zemědělství těch zemí, které se nedokáží samy uživit. Lze hovořit o výzkumu, poradenství, školství, výstavbě závlahových zařízení, zalesňování, výstavbě infrastruktury, rozvoji šlechtitelství a plemenářství, dodávkách vhodných výrobních prostředků, ale i politickém tlaku na provedení nezbytných agrárních reforem a demokratizaci společnosti.

Tabulka č.5: Vývoj produkce potravin na osobu (báze 1989-1991=100)

1989-1991 = 100	1995	1997	1999	2001	2003
Svět celkem	102,2	106,0	109,1	109,5	110,2
Afrika	98,1	102,1	104,3	102,5	100,6
- subsaharská Afrika	101,5	100,4	103,7	102,6	99,6
Jihovýchodní a východní Asie (-)	107,6	109,0	110,1	114,0	116,0
Jižní Asie	105,5	107,4	110,2	108,2	107,3
Blízký východ (+)	105,2	108,8	106,8	104,0	106,1
Latinská Amerika a Karibská oblast	108,8	112,0	116,7	118,7	124,4
- Jižní Amerika	111,3	115,9	121,0	122,6	130,4
- Karibská oblast	71,8	75,6	81,0	88,5	87,2
RZ Oceánie	92,8	91,8	92,7	86,5	84,0
LDC státy	98,6	98,7	102,2	103,9	100,7

Poznámky: (-) bez ČLR, Japonska a Tchaj-wanu

(+) bez Izraele a zakavkazských republik

Zdroj: FAO

IV. ZÁVĚR

Současné období se vyznačuje "sebeuvědomováním" úlohy vyspělých zemí při řešení potravinového problému rozvojových zemí. Zlepšení výživy a vytvoření předpokladů pro vyrovnanější vývoj mezi růstem obyvatelstva a zdrojů potravin v rozvojovém světě je v zájmu všech zemí a celosvětové ekonomické i politické stability.

Nutno podotknout, že stále naléhavěji vystupuje do popředí i problém dostatku pitné vody, který již dnes vyvolává, kupříkladu v oblasti Arabského poloostrova, regionální napětí.

Literatura:

- (1) Agricultural Towards 2015/2030 – Technical interim report, FAO, Rome, 2000
- (2) World Bank Atlas, The World Bank, Washington, 2001
- (3) FAO Statistical databases - <http://apps.fao.org/default.jsp>
- (4) www.agris.cz
- (5) Kuna Zbyněk (2003): An Essay on Global Problems of the World, in: Umweltpolitische massnahmen der Tschechischen Republik und Osterreiches in der landwirtschaftlichen produktion, Anlasslicht der Wissenschafts - und Erziehungskooperation „Aktion Osterreich – Tsechische Republik“, BOKU Wien - ČZU Praha, 2003, str. 74-78.
- (6) Kuna Zbyněk (2000): Udržitelná či neudržitelná budoucnost, in: Acta Universitatis Bohemiae Meridionales, The Scientific Journal for Economics, Management and Trade, 2/2000, JČU České Budějovice, ISSN 1212-3285, str.5-11.

Kontaktní adresa:

Ing. Zbyněk Kuna, Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta,
Katedra zemědělské ekonomiky, Kamýcká 129, 165 00 Praha 6 - Suchbátka
telefon: 2 2438 2298, e-mail: kuna@pef.czu.cz